
АЛЕКСАНДРОВА Н. М.,
аспірант кафедри педагогіки та
психології,
ДВНЗ «КНЕУ ім. В.Гетьмана»,
м. Київ

ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті уточнюється педагогічний зміст поняття «управлінська культура викладача», виокремлюється та аналізуються її структурні компоненти. Автор обґрунтовує актуальність й необхідність розробки відповідної методики формування управлінської культури майбутніх викладачів економіки в економічному університеті.

Ключові слова. *Управлінська культура викладача, управлінські цінності, управління навчальною діяльністю студентів, компоненти управлінської культури викладача.*

В статті уточняється педагогічне содержание поняття «управленческая культура преподавателя», выделяются и анализируются структурные компоненты управленческой культуры преподавателя. Автор обосновывает необходимость и актуальность разработки соответствующей методики ее формирования.

Ключевые слова. *Управленческая культура преподавателя, управленческие ценности, управление учебной деятельностью студентов, компоненты управленческой культуры преподавателя.*

The article examines and clarifies the pedagogical essence of the notion "lecturer's governance culture". The author analyzes its structural components and justifies the necessity and importance of designing the relevant method of forming the lecturer's governance culture in the economic university.

Key words. *lecturer's governance culture, governance values, governing the educational process, components of lecturer's governance culture.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Наріжними тенденціями розвитку світової та вітчизняної освітньої системи є поширення та поглиблення її фундаменталізації, посилення гуманістичної, загальнокультурної, інформаційної та духовної складових освіти, її спрямованість на формування у вихованців системного, міждисциплінарного підходу до аналізу складних професійних ситуацій, мотивації до самонавчання й самовиховання.

Одним із стратегічних напрямів реформування й удосконалення освітнього процесу постає необхідність оновлення й розробки змісту, технологій, організаційних форм професійної освіти, в основі яких має бути концепція формування професійно-педагогічної культури викладача. Такий підхід зумовлений тим, що у сучасних умовах конкурентноздатним ресурсом діяльності викладача є не стільки його спеціальні знання, освоєні технології навчання і виховання, скільки загальна і професійно-педагогічна культура, яка забезпечує особистісний розвиток, вихід за межі нормативної діяльності, здатність створювати і передавати загальнолюдські й професійні цінності.

Думка дослідників (А.Алексюк, Б.Анан'єв, В.Беспалько, В.Гриньова, Т.Горюнова, І.Ісаєв, І.Зязюн, В.Костіна, Н.Кузьміна), що головна функція викладача полягає в управлінні процесами навчання, виховання та розвитку студентів, дає підстави вважати управлінську культуру викладача предметом формування в процесі психолого-педагогічної підготовки майбутніх викладачів.

Аналіз наукових джерел. Проблема формування професійної культури має своє віддзеркалення у наукових працях М.Васил'євої, В.Гриньової, І.Зязюна, І.Ісаєва, В.Лозової, В.Сластьоніна. Зміст, функції та взаємозв'язок освіти і культури стали предметом наукових доробок

А.Арнольдова, І.Зязюна, В.Іванова, М.Каган, В.Межуєва, В.Семашко, Е.Баллера, Є. Маркаряна, В.Зінченко, Н. Крилова, С. Гессена.

Звернення дослідників до важливості формування культурологічних характеристик педагога нині не є випадковим, оскільки, по-перше, культура постає як вищий прояв компетентності (Б.Гершунський), як інтеріоризація цивілізаційного досвіду (М.Каган), а по-друге, лише при цілісному підході до формування професійно-педагогічної культури, науково-дослідницької, конфліктологічної, управлінської та інших субкультур у процесі професійної підготовки можливо найбільш ефективно підготувати педагога до відповідного виду діяльності.

Водночас аналіз сучасних наукових доробок свідчить, що управлінська культура викладача як професійно-особистісна характеристика майже не розглядається вітчизняними дослідниками.

Формулювання цілей статті. Метою статті є актуалізувати проблему формування управлінської культури майбутніх викладачів економіки в економічному університеті, розкрити стан її дослідженості у наукових джерелах.

Виклад основного матеріалу. Для практики педагогічної діяльності властиві такі атрибутивні характеристики як «професійна культура», «педагогічна культура» і «професійно-педагогічна культура». Культурологічний підхід дозволяє у професійній діяльності викладача виокремити інші характеристики його праці (субкультури). Вони виступають окремими аспектами професійно-педагогічної культури (валеологічна, науково-дослідницька, морально-правова, комп'ютерна, інформаційна, професійно-психологічна, методологічна). Аналіз змісту зазначених вище субкультур дає можливість виявити їх зв'язок з управлінською культурою викладача, оскільки субкультури но-

сять особистісний характер, є «інтегральним особистісним утворенням», «складною динамічною якістю особистості», яка характеризується сукупністю професійних і особистісних якостей [3; 4; 6]. Вони мають свою структуру та складові компоненти і є ознакою професіоналізму педагога.

З'ясування шляхів та виявлення умов формування управлінської культури викладача потребує ознайомлення з сучасною науковою літературою щодо визначення самого поняття «управлінська культура», розкриття його сутності та змісту, виокремлення структурних компонентів управлінської культури.

З цією метою ми розглянули семантичне поле таких понять, як: «культура» і «управління». Вивчення наукового доробку дослідників дозволяє нам зробити висновок, що культуру розуміють як: особистісну якісну характеристику (М.Каган); творчу діяльність (В.Межуєв); етичні, моральні норми, принципи поведінки, духовні цінності (П.Сорокін, О.Шпенглер); процес творчої самореалізації (А.Моль); суспільно напрацьована форма існування суспільства (В.Іванов); процес духовного збагачення людини (Ю.Палеха); фундаментальний фактор і передумова прогресивного розвитку (А.Арнольдів).

У рамках нашого дослідження ми розцінюємо культуру як особистісну якісну характеристику, яка має прояв і вдосконалюється у творчій діяльності.

Поняття «управління» є багатоаспектним. Ознайомлення з науковою літературою з менеджменту (М.Мескон, М.Альберт, Ф.Хедоури, О.Виханський, Ю.Палеха, А.Наумов, В.Пекельна, В.Цветков) дає підстави стверджувати, що управління розглядають як: функції управління (планування, організація, мотивація і контроль (М.Мескон); діяльність (В.Цветков, М.Поташник); цілеспрямований вплив на систему з метою забезпечення максимального її функці-

онування» (В.Пекельна, В.Афанас'єв); взаємодію (П.Трет'яков, Т.Шамова, В.Якунін); «мистецтво організовувати таланти» (Р.Макнамара).

Отже, узагальнюючи зміст та сутність цих визначень, ми дійшли висновку, що управління представляє собою активну взаємодію суб'єктів певного процесу, яка спрямована на їхній гармонійний особистісний та професійний розвиток, досягнення поставлених цілей у процесі реалізації управлінських функцій.

У науковій літературі феномен «управлінська культура» розцінюють як: характеристику свідомої діяльності суспільних інститутів та окремих індивідів (К.Хоруженко); єдність управлінських знань, цінностей, відносин на певному етапі розвитку суспільства (Енциклопедичний словник з державного управління); рівень сформованості інтелектуальних, емоційно-вольових, моральних, фізичних якостей (І.Мяготіна); сформована якість та міра виконання професійних завдань, творче виконання управлінських функцій (В.Белоліпецький). Ми розглядаємо управлінську культуру не лише як органічне поєднання норм і правил управлінської діяльності (юридичних, моральних, організаційних, економічних, технічних), а й доцільне упорядкування суспільних відносин, творче виконання управлінських функцій для реалізації необхідних управлінських операцій. На нашу думку, управлінська культура особистості є професійною якістю, показником її професійної спроможності, соціальної значущості.

У сучасних дослідженнях поруч з поняттям «управлінська культура» розглядаються такі поняття, як: «культура управління», «культура управлінської праці», «культура менеджменту». Так, окремі дослідники (О.Мармаза, Ф.Хміль, М.Заренок, Ю.Палеха) вважають, що культура управління – це система знань про процеси управління, відповідні вимоги, зумовлені морально-етичними

нормами; методи, принципи і техніки управління; стилі керівництва; грамотне прийняття рішень; реалізація управлінських процесів. Культура управлінської праці, на переконання С.Шекшні і Н.Шубіна, представляє собою послідовність організаційних дій, усвідомлення цілей діяльності, вибір організаційних форм її виконання, в той час як, культура менеджменту є сукупністю досягнень в організації та здійсненні процесу менеджменту, налагодженні управлінської праці, використанні техніки в менеджменті (Ф.Хміль, А.Губа).

Вивчення змісту зазначених вище понять є підставою вважати, що ці поняття розглядають як сукупність відповідних організаційних досягнень, певні організаційні форми управління процесами, характеристику рівня організованості будь-якої діяльності. В той же час управлінська культура постає атрибутивною, особистісно-професійною якісною характеристикою виконавців діяльності.

Урізноманітнення й модернізація сучасних освітніх програм, поява гнучких і багатоваріативних підходів до викладання навчальних дисциплін, відповідні вимоги до рівня професіоналізму сучасного викладача зумовили посилення уваги сучасних науковців до проблеми формування управлінської культури педагога. Інтерес до цього питання не є випадковим, оскільки управлінську культуру визначають як: комплекс якостей особистості (Т.Горюнова, Н.Тамарська); сукупність знань, умінь й навичок (В.Мельник); динамічне системне особистісне утворення (А.Губа, М.Кононенко); ознака професіоналізму (Л.Азарова); міру і способи самореалізації педагога в професійній діяльності і спілкуванні (В.Сластьонін).

Аналіз сучасних наукових доробок Л.Азарової, Н.Тамарської, І.Кузнецової, Л.Васильченко, С.Королюк, Т.Горюнової, А.Губи, М.Кононенко засвідчує, що управлінську культуру педагога розгля-

дають з точки зору ціннісних орієнтацій (аксіологічний аспект), управлінських знань (гносеологічний або інформаційний) та вмінь й навичок здійснення управлінської діяльності (операціональний). У контексті такого розуміння дослідники виокремлюють у структурі управлінської культури особистісно-творчий, здоров'язбережувальний, функціональний, психологічний, комунікативний компоненти (Л.Азарова, М.Кононенко, І.Кузнецова, Н.Тамарська); особистісний, мотиваційний, когнітивно-діяльнісний, рефлексивно-оцінювальний (Л.Васильченко, С.Королюк, А.Губа); аксіологічний, гносеологічний, технологічний компоненти (Т.Горюнова).

З огляду на визначені сутнісні характеристики й структурні компоненти, у нашому дослідженні ми використовуємо робоче поняття «управлінська культура викладача» як професійно-особистісну якісну характеристику, міру і способ творчої реалізації особистості викладача в управлінні процесом навчання.

Для характеристики педагогічної діяльності викладача у професійній сфері дослідники виокремлюють поняття: «професійна компетентність» (Б.Авво, Т.Браже, Ю.Варданян, Л.Дудіна, А.Маркова) та «управлінська компетентність» (І.Колеснікова, Н.Кузьміна).

Спираючись на аналіз наукових джерел, ми вважаємо, що професійна (педагогічна) компетентність викладача детермінується сукупністю професійно-педагогічних знань, умінь, навичок, ставлень і педагогічних цінностей; розглядається як: готовність і здатність викладача вирішувати педагогічні завдання в контексті відповідних ситуацій через рефлексію та вибір альтернативних рішень; прояв рівня його професіоналізму.

У своєму дослідженні ми виходимо з тих позицій, що управлінська культура майбутніх викладачів: може бути сформована і розвинена через

управлінську компетентність; є синтезом базових знань з теорії і методології управління та знань принципів і правил управління навчальним процесом і самоуправління; передбачає оволодіння високим рівнем методологічної культури при вирішенні проблемних питань, знання оперативнотехнологічних функцій управління (оптимізації навчального процесу), знання змісту мотиваційно-цільового управління навчальним процесом.

Отже, визначення управлінської культури викладача як професійно-особистісної характеристики, яка охоплює сукупність педагогічних ціннісних орієнтацій й професійних компетенцій, необхідних для успішного й ефективного управління навчальним процесом, вимагає розкриття й характеристики її структурних компонентів:

- *аксіологічний* (сукупність цінностей, соціальних норм, настанов, особливостей поведінки), який включає: *цінності-знання*(сутність управлінських знань, психологію управління, методологію та теорію управління, сучасні теорії і концепції управління навчальним процесом, ідею стабільного розвитку; певну філософію інноваційного навчального процесу; *цінності-цілі*(сутність і зміст цілей управління навчальним процесом, студентським колективом, самовихованням і саморозвитком);*цінності-відношення* — принцип партнерства; *цінності-якості*(особистісні, комунікативні, психологічні, статусно-рольові якості, моральні якості);
- *технологічний* (проективні, організаційно-регулятивні, соціально-психологічні, контрольні-коригуючі, рефлексивно-оцінювальні, комунікативні вміння);
- *мотиваційний* (соціальні, управлінсько-педагогічні, мотиви саморозвитку і самовдосконалення);
- *особистісно-творчий* (особистісні якості, здібності, індивідуальність

викладача).

Виявлені та висвітлені характеристики управлінської культури викладача дають нам підстави стверджувати, що ефективність та успішність здійснення його педагогічної діяльності передусім залежить від рівня сформованості у нього управлінської культури, яка поєднує в собі відповідні знання, вміння і ціннісні педагогічні, управлінські, професійні і духовно-особистісні орієнтації. У зв'язку з цим володіння управлінською культурою постає умовою реалізації управлінських функцій викладача.

У теорії управління існують різні підходи до визначення основних функцій управління. Засновники менеджменту М.Мескон, М.Альберт, Ф.Хедоурі виділяють такі основні функції управління, як:

- планування (визначення того, якими повинні бути цілі організації і що повинні робити її члени, щоб досягнути цієї мети);
- організація (створення певної структури, яка дає можливість людям ефективно працювати для досягнення їх особистих цілей і мети організації);
- мотивація (спонукання членів організації до діяльності);
- контроль (забезпечення досягнення організацією своїх цілей) [5].

Для вирішення педагогічних завдань викладач як організатор й управлінець навчально-пізнавальної діяльності студентів реалізує зазначені управлінські функції. Зіставляючи їх зміст та сутність з педагогічними функціями, зауважимо, що окремі професійно-педагогічні функції викладача є дуже близькими до функцій управління, що підтверджує і аналіз наукових досліджень. Зокрема, управлінська функція планування за змістом тотожна до таких педагогічних функцій, як: діагностична, орієнтовно-прогностична й конструктивно-проектувальна; організація — відповідає організаційній й інформаційно-пояснювальній педагогічним функці-

ям; координація — охоплює орієнтаційну, мотиваційну й мобілізаційну педагогічні функції; мотивація — споріднена до комунікативно-стимулювальної педагогічної функції; функція контролю виявляє спорідненість до аналітико-оцінювальної й рефлексивної педагогічних функцій.

З'ясувавши місце управлінської культури викладача у професійній педагогічній діяльності, постає необхідність розробити механізм її формування, з'ясувати умови, що сприятимуть ефективному перебігу цього процесу у непедагогічному вищому навчальному закладі.

Плідним є науковий доробок Т.Горюнової насамперед у тому, що стосується обґрунтування теоретико-методологічних підходів до формування управлінської культури майбутніх педагогів у педагогічному вищому навчальному закладі. Автор вперше розробила дидактичну систему її формування на основі особистісно-зорієнтованого навчання, розробила показники рівнів сформованості управлінської культури педагога (мотиваційно-ціннісні орієнтації — розуміння значущості управлінської культури у педагогічній діяльності, ставлення до партнера як рівноправного суб'єкта педагогічної взаємодії, ціннісне ставлення до власної управлінської культури як умови досягнення вершин професіоналізму; об'єм професійних знань про сутність педагогічного управління, культурних форм його здійснення; ступінь розвитку основних функцій педагогічного управління).

На переорієнтацію професійної підготовки майбутніх викладачів на формування управлінської культури на рівнях управління навчально-пізнавальною діяльністю студентів, співуправління та самоуправління звертає увагу у своєму дослідженні М.Кононенко. Автор розробила педагогічну технологію формування управлінської культури у майбутніх педагогів, яка включає в себе діагнос-

тично-цільовий блок (рівні сформованості управлінської культури й номенклатура цілей, які забезпечують цілісний підхід до формування знань, умінь і ціннісних орієнтацій); змістовий блок (спрямованість психолого-педагогічних дисциплін на формування управлінської культури); процесуальний блок (застосування інтерактивних форм організації навчально-пізнавальної діяльності студентів).

Подальшим кроком удосконалення професійної підготовки студентів — майбутніх викладачів у педагогічному вищому навчальному закладі стала розроблена І.Кузнецовою науково-обґрунтована технологія формування управлінської культури майбутніх викладачів на основі залучення зарубіжного управлінського досвіду. Авторська технологія охоплює теоретичний блок, спрямований на використання теоретичних ідей пов'язаних з управлінням змінами (концепція адаптивного управління Р.Хайфітца), теорії управління конфліктами (теорія Томаса-Кілмана), ідеї розвитку емоційного інтелекту (теорія Д.Големана), концепції кризового управління Е.Шекельтона та емпіричний блок, який включає в себе інноваційні методи і прийоми (кейси), групові форми організації діяльності студентів (проекти), залучення у навчальну діяльність практико-зорієнтованих інструментів виконання управлінських функцій [4].

На професійне становлення та вдосконалення педагога у педагогічній діяльності, однією із важливих складових якої є науково-методична робота в освітньому закладі, вказує у своєму дослідженні Л.Азарова. Автор розробляє технологію й виявляє особливості та концептуальні підходи до формування управлінської культури педагога в процесі науково-методичної роботи. Запропонована авторська технологія концептуально базується на акмеологічному й андрогогічному підходах, формування управлінських

знань, умінь і ціннісних орієнтацій є метою підвищення кваліфікації педагога і науково-методичної роботи.

До найбільш сучасних та фундаментальних робіт з питання формування управлінської культури педагога слід віднести наукову працю А.Губи. Дослідник дотримується думки, що формування управлінської культури майбутніх учителів – менеджерів освіти є складовою їхньої професійної підготовки. Цей процес передбачає засвоєння студентами знань і способів здійснення управлінської діяльності на професійно-педагогічному, фахово-предметному й методичному рівнях і тим самим обумовлює зміст та етапи педагогічних заходів, що у своїй сукупності створюють цілісну систему формування досліджуваного феномена. Провідною ідеєю концепції автора є розуміння управлінської культури сучасного вчителя як невід'ємної складової його професійно-педагогічної культури через необхідність виконання функцій менеджера навчально-виховного процесу[2]. У зв'язку з цим автор ставить собі за мету на основі історико-логічного, проблемно-цільового, порівняльного, ретроспективного аналізу розробити та експериментально випробувати модель науково-методичного забезпечення теоретично обґрунтованої системи формування управлінської культури для підвищення рівня професійної готовності педагогів як майбутніх менеджерів освіти в процесі професійної підготовки.

Отже, проведений нами теоретичний аналіз сучасних наукових доробок з даної теми, дає підстави стверджувати, що процес формування управлінської культури педагогів розглядається як складова їхньої професійної підготовки у педагогічному вищому навчальному закладі. Цей процес спрямований на розвиток здібностей до свідомої самоорганізації діяльності і самоуправління інтелек-

туальними, фізичними та моральними резервами. Він має сприяти оволодінню здібностями до самоосвіти та самовдосконалення отриманих знань і вмінь, для того щоб адекватно управляти навчально-пізнавальною діяльністю студентів. Більшість дослідників вказують на важливість й необхідність технологізації процесу формування управлінської культури, який представлений єдністю змісту, цілей, засобів та кінцевих результатів.

Висновки. В умовах формування нової концепції розвитку освіти на перший план висуваються вимоги до особистості викладача нового типу. Одним із пріоритетних напрямів удосконалення професійної підготовки викладачів є формування особистості з високим рівнем управлінської культури, яка володіє інтелектом, культурою мислення, здатною до діалогу, зі стійкою орієнтацією на самореалізацію та саморозвиток.

Отже, об'єктивна необхідність інтенсивного оновлення педагогічних систем передбачає високий рівень готовності майбутніх викладачів до здійснення управлінської діяльності, наявності управлінської свідомості та мислення.

Проблема формування управлінської культури педагога досліджувалася в рамках професійної підготовки вчителів у педагогічному навчальному закладі. Проте спеціальних досліджень, у яких би розглядався процес формування управлінської культури у непедагогічних вищих навчальних закладах в умовах фахової підготовки, немає.

Перспективи подальшого дослідження. Зокрема потребує спеціального дослідження й розробки комплексу організаційно-методичних умов й технології становлення управлінської культури майбутніх викладачів в економічному університеті, формування його професійних управлінських цінностей, переконань й моральних принципів поведінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Горюнова Т.М. Развитие управленческой культуры педагога дошкольного образования: Автореф. дис. на соискание канд. пед. наук. – Ростов-на-Дону, 1999. – 22 с.
2. Губа Н.В. Теоретико-методологічні засади формування управлінської культури вчителя – майбутнього менеджера освіти: дис... доктора пед. наук: 13.00.04 / Губа Н. В. – З., 2010. – 450 с.
3. Кононенко М.А. Формирование управленческой культуры учителя в процессе профессиональной подготовки: Дис. ... канд. пед. наук. -Калининград, 2002. - 196 с.
4. Кузнецова И.А. Зарубежный опыт как основа технологии эффективного формирования управленческой культуры студентов – будущих педагогов: Дис. ... канд. пед. наук. / Кузнецова И.А. – М., 2006. – 290 с.
5. Мескон, М.Х. Основы менеджмента / М.Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. - М.: Дело, 1992.
6. Тамарская Н.В. Формирование управленческой культуры педагога в системе непрерывной профессиональной подготовки: Дис. док. пед. наук: 13.00.08 / Тамарская Н. В. – Калининград, 2004. – 396с.